

СОЦІАЛЬНА І ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА

УДК 321.015

О. І. ТКАЧ, Н. Б. ЛАРИНА

ВЗАЄМНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ І СУСПІЛЬСТВА В СОЦІАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ

Розглянуто особливості взаємної відповідальності держави і суспільства в соціальній політиці як чинник політичного розвитку та модернізації, визначається роль соціальної політики.

Ключові слова: соціальна політика, соціалізація, соціальна держава, модель соціальної політики.

The article discusses the features of mutual responsibility and society in social policy as a factor in political development and modernization, defines the role of social polic.

Key words: social state, social policy, social partnership, democratic political regime, legal state, liberal state, social democracy.

Побудова в Україні правової, демократичної, соціальної держави є стратегічним напрямком політичної модернізації. У сфері соціальної політики ключовим фактором, що заперечує або виправдує конкретні методи і форми діяльності, вважається взаємодія груп інтересів, держави і суспільства.

Проблема ролі соціального забезпечення в політичному розвитку досліджується в працях таких авторів, як: Ф. Котлер, В. Мелиховський, А. Решетніков, Л. Роберто та інші. Серед сучасних українських учених досліджують цю проблематику Д. Гордієнко, В. Гошовська, В. Давиденко, В. Жукова, О. Кіндратець, А. Колодій, Д. Неліпа, Я. Пасько, Т. Семигіна, А. Сіленко, В. Скуратівський, О. Скрипнюк, В. Цвих, Л. Четверикова та ін.

Мета статті – розкрити особливості взаємної відповідальності держави і суспільства в соціальній політиці як чинника політичного розвитку та модернізації, визначити роль соціальної політики.

Політична модернізація включає соціальні та інституціональні перетворення, пов'язані з переходом від одного типу політичної системи до іншого. У сфері соціальної політики модернізаційні процеси призводять до активізації процесу соціалізації особи, постійного вдосконалення політичних цінностей і норм, формування принципово нової, орієнтованої на раціональні зміни еліти. Модернізація безпосередньо політичної системи виявляється в її диференціації, умінні адекватно реагувати на різноманітні виклики часу.

Відносини відповідальності є невід'ємною складовою всіх видів

суспільних відносин. Полягають вони в залежності одних суб'єктів суспільних відносин від інших з можливістю застосування другими щодо перших у разі настання їх відповідальності певних санкцій як негативних щодо них наслідків. Такі санкції можуть коливатися від морального осуду поведінки суб'єкта відповідальності до позбавлення його права на існування, як це має місце, наприклад, у разі настання політичної відповідальності громадського об'єднання.

Без відповідальності в її неформалізованих (морально-етичних) і формалізованих (юридичних) виявах суспільство не змогло б існувати, у суспільних відносинах запанували б анархія і свавілля. Відносини відповідальності охоплюють усі сфери суспільного життя, зокрема соціальну та політичну. Особливо важливе значення вони мають у політичній сфері суспільного життя, пов'язаній з соціальною політикою. Влада має реальну здатність і можливість реалізувати свою волю, справляти визначальний вплив на їх поведінку, застосовуючи за певних умов і різноманітні засоби примусу. Без відповідальності суб'єктів публічної влади перед підвладними (політичної відповідальності) влада перетворюється в безкарне насилля. Тому в демократичних державах значна увага приділяється засобам реалізації відповідальності суб'єктів публічної влади – як індивідуальних – посадових і службових осіб, депутатів, керівників громадських об'єднань, так і колегіальних – представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування, політичних партій, громадських організацій. Рівень реальної (а не формальної) політичної відповідальності суб'єктів є показником ступеня її демократизму. Особливо важливе значення створення засобів реалізації політичної відповідальності має в перехідних до демократії суспільствах, у тому числі й в українському, оскільки без таких засобів неможлива сама демократія.

Проблематика політичної відповідальності тривалий час перебувала поза межами політологічних досліджень, і лише в останні роки стала привертати увагу вітчизняних політологів. Однак у вітчизняній і зарубіжній політичній науці поки що немає узагальнюючих праць, в яких би комплексно досліджувалася проблема політичної відповідальності у сфері соціального захисту.

Загалом, політична модернізація є закономірною тенденцією функціонування й розвитку політичної системи відповідно до реалій і вимог часу, є процесом трансформації суспільства, що супроводжується формуванням політичних інститутів, соціальною мобілізацією та поглибленням політичної участі, поширенням демократичних цінностей і норм, властивих розвиненим країнам, у країнах менш розвинених.

Політичний розвиток неможливий без взаємодії груп інтересів. Соціальна політика має регулювати й узгоджувати взаємодію груп суспільства, інтересів різних соціальних груп, людини й суспільства з метою збалансованого розвитку. Соціальну політику держави здійснюють органи влади й громадських інститутів [1, с. 87].

Соціальна політика включає відносини, процеси діяльності соціуму, що безпосередньо чи опосередковано впливають на формування безпеки людини, задоволення соціальних потреб та інтересів, освоєння соціальних цінностей через забезпечення чіткого функціонування соціально-політичних інститутів, суб'єктів соціальної політики, координації, узгодження діяльності системи, спрямування на формування оптимального співвідношення пропорцій між елементами, дій усіх її учасників, форм, методів і засобів соціальної політики, забезпечення соціальної стабільності, соціальної безпеки.

Сутність глобальної економіки в тому, що бізнес іде туди, де вигідніше, де менше податки. Товари перетинають кордони з низьким податком, а капітали практично не обкладаються ним. Зникла податкова база соціальної політики, що дозволяла здійснити справедливий перерозподіл доходів у соціальній сфері. Держава не може продовжувати утримувати капітал у національних межах. Отже, враховуючи, що важко реалізувати принцип солідарності в умовах глобалізації, його намагаються замінити принципом взаємної відповідальності держави і суспільства.

Найпоширеніше цей підхід реалізується в країнах Північної Європи – Данії, Швеції, Ісландії, Норвегії, Фінляндії. У цих країнах цінності соціальної держави забезпечуються високою часткою державного бюджету у ВВП. У Норвегії цей показник 43 %, у Швеції – 59, Ісландії – 25 %. На відміну від України, тут особисті доходи не є основним джерелом податкових надходжень, а підприємницький прибуток обкладається податками за прогресивною шкалою. Частка соціальних витрат (пенсії, субсидії) складає 32 – 37 % бюджету, а з урахуванням витрат на охорону здоров'я – 60 – 68 %. Крім цього, з місцевих бюджетів від 2/3 до 4/5 витрачається на вирішення соціальних завдань. При цьому суспільні послуги, що здійснюють державні і муніципальні установи і підприємства, є загальнодоступними, якісними, надаються за доступними цінами або на пільговій основі: дитячі сади, догляд за людьми похилого віку та інвалідами, забезпечення школярів. У цьому плані показова соціальна політика Швеції, в якій середня зарплата 2 тис. євро (32,2 євро на годину: в Україні – у 27 разів менше), пенсія для всіх у розмірі 70 – 75 % від зарплати, безкоштовна освіта, охорона здоров'я, стипендії 250 євро, вирішена житлова проблема [2, с. 34].

В Україні з кожних десяти громадян України три мають статус пенсіонера. При середньому показнику, по країні 304 пенсіонери на 1000 населення, найбільше значення він має у Чернігівській області – 352, та Черкаській – 338. Середній розмір призначених місячних пенсій усім категоріям пенсіонерів у 2011р. перевищив розмір загального прожиткового мінімуму (відповідно 1253 та 1017 грн). Порівняно з прожитковим мінімумом для осіб, які втратили працездатність, це співвідношення виглядає ще більш оптимістично (розмір пенсії більший на 52,4 %), проте пояснюється цей факт значно нижчим розміром прожиткового мінімуму для даної групи населення (822 грн). Така позитивна динаміка для обох співвідношень спостерігається протягом останніх років. У той же час співвідношення середнього розміру

пенсії та заробітної плати скорочується значно повільніше – з 36 % на початок 2001р. до 47 % на початок 2012 р. [3, с. 57].

Одночасно слід взяти до уваги зростання споживчих цін, при цьому ціни (тарифи) на споживчі товари (послуги) у 2011 р. зросли на 4,6 %, що майже вдвічі менше за відповідний показник 2010 р. У перерахунку на долари США на початок 2011 р. середній розмір пенсій усіх категорій пенсіонерів в Україні становив 144,7, що менше, ніж у Білорусі (194,9) та Росії (249,3). На 1 січня 2012 р. середній розмір пенсії всіх категорій пенсіонерів в Україні становив 156,9 дол. США, на 1 квітня – 160,2 дол. США, на 1 липня – 177,9 дол. США [4, с.156].

Невідповідність матеріальних потреб пенсіонерів розміру винагороди за багаторічну працю (а серед пенсіонерів 4,5 млн ветеранів праці) є однією з причин того, що ці люди продовжують працювати після досягнення ними пенсійного віку. Так, за даними вибіркового обстежень населення (домогосподарств) з питань економічної активності середньомісячна кількість економічно активного населення віком 15 – 70 років у 2011р. становила 22,1 млн осіб, з яких 1,8 млн – особи пенсійного віку. Серед економічно активних осіб пенсійного віку переважаюча більшість (1808,0 тис. осіб) була зайнята економічною діяльністю і лише незначна частка (1,0 тис. осіб), не маючи роботи, активно її шукала [4, с. 157].

А. Сіленко вважає, що, з одного боку, ефективність соціальної політики залежить від мистецтва поєднання інтересів індивідів і держави, рівнів спільнот, груп у сфері соціальних відносин, а з іншого – від ефективності системи взаємодії державної влади, яка постійно оновлюється, недержавних структур, самої особи щодо життєзабезпечення та розвитку [5, с.18].

В Україні зберігається інституціональна модель соціальної політики, що дісталася у спадщину від радянської патерналістської моделі з елементами ліберальної моделі. Але в умовах сучасних глобалізаційних та євроінтеграційних процесів посилюється вплив ринкових механізмів регуляції соціально-політичних процесів у державі. Саме соціально-політичний маркетинг як технологія управління соціальними процесами здатен ефективно вплинути на формування певної і конкретно визначеної соціальної політики, підсилюючи конкурентоспроможність держави в світовому просторі і добробут її громадян [6, с. 46].

Глобалізація і часті кризи руйнують соціальну державу на Заході. Проте політична еліта шукає гідні відповіді на виклики процесу соціального розвитку. В Україні уряди шукають виправдання перед світовим співтовариством, чому в Україні бідність не скорочується, а збільшується. Чергові програми і стратегії боротьби з бідністю не забезпечують вирішення проблеми. При такому підході української влади до вирішення соціальних проблем можна констатувати, що в Україні в найближчій перспективі існують суттєві перешкоди на шляху побудови соціальної держави. Саме тому важливо знаходити засоби, методи і шляхи до такого великого досягнення людської цивілізації і культури як соціальна держава і кожен

громадянин України зможе користуватися його благами, можливостями і досягненнями.

Формування демократичного політичного режиму зумовило проведення базових реформ у політичній і соціальній сферах, що призвело до створення необхідних умов зародження основ соціальної держави в Україні. Відбулися зміни в політичній сфері: зменшення рівня централізованого державного управління та руйнація авторитарно-бюрократичної системи, відмова від панування командно-адміністративних методів, формування нового підходу до розуміння основних прав і свобод людини й громадянина та обов'язків держави щодо їхнього гарантування, призвели до зростання ступеня залучення громадян до суспільного життя, орієнтацію на саморозвиток індивідів.

Важливим є становлення системи соціального партнерства в Україні як системи, в межах якої відбувається взаємодія рівноправних та автономних суб'єктів, регулювання соціально-трудова відносин шляхом ефективного й безконфліктного поєднання їхніх інтересів, виступає головним чинником перетворення України на повноцінну соціальну державу. Водночас аналіз розвитку профспілкових організацій та організацій підприємців в Україні на сучасному етапі дає змогу стверджувати, що попри їхню значну кількість вони не відображають інтересів переважної більшості робітників та роботодавців, а їхня діяльність як суб'єктів соціального партнерства характеризується недостатньою активністю, що свідчить про продовження стадії формування зазначених суб'єктів. Це зумовлює активну участь держави в розвитку системи соціального партнерства, що дає змогу стверджувати про формування в Україні тристоронньої моделі такої системи. Політика соціального партнерства як система дій, спрямованих на гармонізацію соціально-трудова відносин і попередження конфліктів між найманими працівниками та роботодавцями, досягнення між ними миру й співробітництва, гарантування прав і свобод обох сторін, стала чинником розбудови західних моделей соціальної політики.

Політика держави спрямовується на забезпечення всіх необхідних умов розвитку профспілок і організацій роботодавців як суб'єктів соціального партнерства, гарантування економічної свободи громадян і запровадження тарифної автономії, утвердження солідарної системи участі суб'єктів соціального партнерства у виробленні соціальної політики та вирішенні соціально-трудова спорів [7, с. 98].

Соціальна політика є необхідною умовою інноваційного розвитку і новим ресурсом модернізації, без досягнення якої неможливий розвиток сучасного суспільства. Термін “модернізація” означає вдосконалення, осучаснення, складна сукупність економічних, соціальних, культурних, політичних змін, які відбуваються в суспільстві у зв'язку з процесом індустріалізації, опануванням науково-технічних досягнень [8, с. 98].

Отже, критерієм ефективності соціальної політики як нової парадигми розвитку є підвищення соціальної відповідальності держави, бізнесу і особи, зміни соціально-економічних факторів розвитку, соціальної безпеки.

Критерієм ефективності моделей соціальної політики є забезпечення соціальної безпеки суспільства, реалізація функцій захисту та розвитку.

Література:

1. *Макарська О. В.* Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методика, розробки та оцінки : монографія / О. В. Макарська. – К. : Ліра. – К., 2004. – 328 с.

2. *Сидоріна М. Ю.* Історія і теорія соціальної політики / М. Ю. Сидоріна. – М., 2010. – С. 177.

3. *Качалова І.* Соціальні індикатори рівня життя населення. Статистичний збірник / І. Качалова. – К, 2012. – 249 с.

4. Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / за заг. ред. А. В. Єрмолаєва. – К. : НІСД, 2010. – 528 с.

5. *Сіленко А.* Соціальна політика та її пріоритети у перехідному суспільстві / А. Сіленко // Людина і політика. – 2003. – № 1. – С. 118–128.

6. *Семигіна Т. В.* Порівняльна соціальна політика / Т. В. Семигіна. – К. : МАУП, 2005. – К.МАУП, 2005. – 246 с.

7. Новий курс: реформи в Україні, 2010 – 2015 : нац. доп. / [В. Б. Авер'янов та ін. ; за заг. ред. В. М. Гейця та ін.] ; Нац. акад. наук України ; Секція суспіл. і гуманіт. наук. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 221 с.

8. Україна: політичні стратегії модернізації : зб. наук.-аналіт. доп. / [О. Л. Авксентьев та ін. ; за ред. М. М. Розумного (заг. ред.) та ін.] ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К. : НІСД, 2011. – 322 с.

Надійшла до редколегії 22.10.2013 р.